OBRAZLAR TIZIMIDA INSON TAQDIRI VA DAVR MUAMMOLARINING BADIIY IFODASI (SHUKUR XOLMIRZAYEV "QIL KO'PRIK" VA "DINOZAVR" ROMANLARI MISOLIDA)

Laylo Qayumova
TerDPI magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Shukur Xolmirzayev romanlarining obrazlar tizimi orqali inson taqdiri va davr muammolarining badiiy ifodalanishi tahlil qilinadi. Xususan, Qil ko'prik va Dinozavr asarlaridagi qahramonlar orqali jamiyatdagi ma'naviy, ijtimoiy va ruhiy ziddiyatlar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: badiiy obraz, obrazlar tizimi, inson taqdiri, zamon muammolari, ijtimoiy ziddiyat, badiiy tafakkur.

Аннотация. В данной статье анализируется художественное выражение судьбы человека и проблем эпохи через систему образов в романах Shukur Xolmirzayev, одного из выдающихся представителей узбекской литературы. В частности, на примере произведений Qil ko'prik и Dinozavr раскрываются духовные, социальные и психологические противоречия общества через образы персонажей.

Ключевые слова: художественный образ, система образов, судьба человека, проблемы эпохи, социальные противоречия, художественное мышление.

Abstract. This article analyzes the artistic representation of human destiny and the problems of the era through the system of images in the novels of Shukur Xolmirzayev, one of the prominent representatives of Uzbek literature. In

particular, based on Qil ko'prik and Dinozavr, it reveals the spiritual, social, and psychological contradictions of society through literary characters.

Keywords: artistic image, system of images, human destiny, problems of the era, social contradictions, artistic thinking.

Badiiy adabiyot inson hayoti va jamiyat taraqqiyotining o'ziga xos aksidir. Unda yozuvchi o'z davrining dolzarb muammolari, insoniy kechinmalar va ijtimoiy ziddiyatlarni obrazlar orqali ifodalaydi. Adabiyotshunoslikda badiiy obraz "hayotiy voqelikning umumlashtirilgan va estetik qayta ishlangan shakli"[1] sifatida talqin qilinadi.

O'zbek adabiyotida inson va zamon muammolarini chuqur yoritgan ijodkorlardan biri Shukur Xolmirzayev hisoblanadi. Uning asarlarida oddiy inson taqdiri orqali murakkab ijtimoiy va ma'naviy jarayonlar aks ettiriladi. Ayniqsa, "Qil ko'prik" va "Dinozavr" romanlari bu jihatdan alohida ilmiy tahlilga loyiqdir.

Badiiy obraz yozuvchi tafakkurining mahsuli bo'lib, u orqali hayotiy haqiqat badiiy shaklda ifodalanadi. Obrazlar tizimi esa asardagi barcha qahramonlarning o'zaro bog'liqligidan iborat bo'lib, muayyan g'oyani ochishga xizmat qiladi.

"Qil ko'prik" romanida obrazlar tizimi orqali insonning hayotiy tanlovlari, ichki iztiroblari va jamiyat bilan ziddiyatlari tasvirlangan. Asarda "ko'prik" timsoli ramziy ma'no kasb etib, inson hayotidagi burilish nuqtalari va sinovlarni anglatadi. Qahramonlarning ruhiy kechinmalari orqali yozuvchi davr muammolarini ham ochib beradi. Adib asar qahramonlarini boshqa bir jihatlarini ochib berishga harkat qiladi. Asar qahramonlarida o'tmish, hozir va kelajak haqidagi xulosalarini ham berib o'tadi. "...Qurbonning bolalikdan eshitgani – yong'oq ostida yotishning yomonligi, bir alvastining yong'oq shoxiga minib o'tirgani, bir oyog'i yerda-yu... mana shunday xunuk kovaklarda "haligi"ning uchrashi (jinning nomini tutishmasdi)

xayolining allaqayeridan zuv-zuv o'tgancha, o'zining kimligi... qizil askar yigit ekani, jin-ajinalarning es xurofotdan bo'lak narsa emasligi yodiga tushib, kovakdagi "narsa"ga tik qaradi"[2. B.5].

"Dinozavr" romanida esa inson taqdiri yanada murakkab va ziddiyatli tarzda talqin qilinadi. Asarda qahramonning ichki dunyosi, uning atrofida yaqinlari bo'lsa ham, ruhan yolg'izligi va zamon bilan moslasha olmasligi asosiy muammo sifatida ko'tariladi.

Roman nomidagi "dinozavr" timsoli ramziy xarakterga ega bo'lib, u o'z davridan ortda qolgan yoki yangi sharoitga moslasha olmayotgan inson obrazini ifodalaydi. Bu esa jamiyatdagi ma'naviy inqiroz va qadriyatlar almashinuvi muammolarini ko'rsatadi. "Baribir uxlatmaydi, - deb ko'nglidan kechirdi Mahkam. – ketaverganim ma'qul". – U yo'lni chamalab, tag'in yuz kilometrlar bosishi lozimligini, qisqasi, shimolga cho'zilib ketgan shu tizmani batamom aylanib o'tishi kerakligini o'yladi va havo ochilib, quyosh chiqib ketgani uchun biron ko'kalamzor yo daraxtzorga yetganda ehtimol mashinadan chiqib va yerga cho'zilib, biron soat mizg'ib olishni ham diliga tugdi. Keyin, mashinani yana tezlab ketarkan, tag'in ayolining nolishi eshitila boshladi-yu, yuragi yuragi siqilib ketdiki, shart to'xtab, uni mashinadan tushirib yuborgudek bo'ldi. Biroq uni tushirish – qichishib-maddalab turgan jarohatning ko'zini ochib yuborish va kutimagan dahshatli og'riqlarni sotib olish bilan teng ekanini mulhza qilib: - "Og'ir bo'l, Mahkam, - dedi ichida. – Qismating shu ekan. Chidashga majbursan... – So'ngra bu xil "chidash"ning oxiri mavhum falokat-u talofotlarga to'la – kechagi tundek qorong'ulik ekaniga inonib: - E,voh, dedi. – U qanday final bo'ladi? Nahotki, o'sha finalgacha bo'lgan har daqiqa shu ko'yda kechsa? Masalan Jamolga o'xshagan yigit bo'lsa... Astag'furullo, halol hotinimni kimlarga ravo ko'rib,

nimalar deyapman? Bunaqa emasdi-ku bu ilgari? Bilaman-ku! Yo'qchilik buzdi..."[3.B.82] Yozuvchi qahramonlarning ichki monologlari va psixologik tasviri orqali inson ruhiyati chuqur ochib beriladi. Bu esa o'quvchini nafaqat voqealarni kuzatishga, balki ularni his qilishga undaydi.

"Qil ko'prik" va "Dinozavr" asarlarida davr muammolari bevosita bayon etilmay, balki obrazlar tizimi vositasida chuqur va ko'p qatlamli tarzda yoritiladi. Yozuvchi ijtimoiy voqelikni quruq tasvirlash bilan cheklanmaydi, balki uni qahramonlar taqdiri, ichki kechinmalari va hayotiy tanlovlari orqali ochib beradi.Adib birgina detal orqali ham asardagi qahramonni butunlay yoritib bera oladi. Xususan, adibning "Dinozavr" romanidagi bosh obrazlardan biri Mahkamning onasiga berilgan tarifga e'tiborimizni qaratamiz. Aynan, "to'nni yechib, rangi o'ngib ketgan nimcha kiyib olgan"[4. B.125] parchasi bilan yozuvchi qahramonning turmush tarzini kitobxonga yaqqol ochib bermoqda.

Ushbu ikkala asarda, avvalo, ijtimoiy adolatsizlik masalasi muhim o'rin tutadi. Qahramonlarning turli hayotiy vaziyatlarda duch kelayotgan qiyinchiliklari, ularning imkoniyatlari va sharoitlari o'rtasidagi nomutanosiblik jamiyatdagi tengsizlikni ko'rsatadi. Bu holat obrazlarning taqdiri orqali ifodalanib, adolat va nohaqlik o'rtasidagi murakkab munosabatni ochib beradi.

Shuningdek, ma'naviy bo'shliq muammosi ham qahramonlarning ruhiy holati orqali yoritiladi. Ayrim obrazlarning hayotdan maqsad topa olmasligi, ichki izlanishlari va ruhiy tushkunlikka tushishi jamiyatda ma'naviy qadriyatlarning susayib borayotganidan dalolat beradi. Bu esa insonning o'z-o'zini anglash jarayonidagi murakkabliklarni ko'rsatadi.

Asarlarda qadriyatlar inqirozi ham alohida e'tiborga loyiq. An'anaviy qadriyatlar bilan zamonaviy qarashlar o'rtasidagi ziddiyat qahramonlar

dunyoqarashida yaqqol namoyon bo‘ladi. Natijada ular hayotiy tanlov oldida qoladi va bu tanlovlar ularning taqdiriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu tariqa yozuvchi davr o‘zgarishlari inson ongiga qanday ta’sir etayotganini badiiy asosda ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlar ham obrazlar tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Qahramonlarning shaxsiy istaklari bilan jamiyat talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlik ularning ichki qarama-qarshiliklarini kuchaytiradi. Bu esa insonning jamiyatdagi o‘rni, erkinligi va mas’uliyati kabi masalalarni yoritishga xizmat qiladi.

Mazkur asarlarda mutlaq ijobiy yoki salbiy obrazlar mavjud emas. Har bir qahramon murakkab xarakterga ega bo‘lib, unda turli sifatlar uyg‘unlashgan. Bu esa obrazlarning hayotiyligini ta’minlaydi.

Adabiyotshunoslikda bunday yondashuv “badiiy umumlashtirish” deb yuritilib, unda individual taqdir orqali umumiy muammo ko‘rsatiladi”[5]. Shu jihatdan qaraganda, yozuvchi insonni ko‘p qirrali mavjudot sifatida tasvirlashga erishgan.

Shukur Xolmirzayev romanlarida obrazlar tizimi inson taqdiri va davr muammolarini yoritishda asosiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. “Qil ko‘prik” va “Dinozavr” asarlarida yaratilgan qahramonlar orqali jamiyatdagi ijtimoiy va ma’naviy muammolar chuqur badiiy talqin qilingan. Mazkur asarlar inson va zamon o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni anglashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, obrazlar tizimini o‘rganish adabiy tahlilning asosiy yo‘nalishlaridan biri ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Akademik nashr, 2012.
2. Xolmirzayev Sh. Qil ko'prik. – Toshkent: Ziyo nashr ,2023. – B.5.
3. Xolmirzayev Sh. Dinozavr. – Toshkent: Ziyo nashr ,2023. – B.82.
4. Xolmirzayev Sh. Dinozavr. – Toshkent: Ziyo nashr ,2023. – B.125.
5. Yo'ldoshev Q. Badiiy asar tahlili asoslari. – Toshkent, 2010.
6. Eshmamatovna, E. S. A GLANCE TO THE CREATIVE WORKS OF THE POET TESHA SAYDALIYEV. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 87.
7. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
8. GABRIEL GARCIANING "ATIRGULNING TIKONI" ASARI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 223-225. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10194
9. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
10. O'RTA OSIYODA NOTIQLIK SAN'ATI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 39-41. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10091
11. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).

12. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.
13. Sarvinoz, J. (2025). " ALKIMYOGAR" ASARIDAGI RAMZIY OBRAZLAR TAHLILI. *Global Science Review*, *3*(4), 342-344.
14. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
15. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
16. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
17. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
18.